

PRETEND IT'S A CITY

IVANA NOVAK

Fran Lebowitz proti »Svetu enega«

»Knjige ne morem vreči stran, to je tako, kot da bi vrgla stran človeško bitje. Pravzaprav je veliko več človeških bitij, ki bi jih raje vrgla stran kot knjige.« Če se v duhu s tem ne strinjate, boste težko prebavili porogljivi humor newyorške legende, ki je zaslovela kot avtorica zbirki komičnih esejev (*Metropolitan Life* [1978], *Social Studies* [1981]) ter se nato »kujala« kot žrtev leta dolge pisateljske blokade. Zaradi nezmožnosti pisanja se je od 90. let dalje reinkarnirala kot javna govornica v pogovornih šovih, pogosto pri Davidu Lettermanu. A če tudi vašim sivim celicam bolj teknejo knjige kot ljudje, boste v njej prepoznali sorodno dušo. V tem primeru si morate, če si še niste, takoj ogledati Netflixov sedemdelni dokumentarni portret **Pretend It's a City** (2021), v katerem režiser Martin Scorsese v obliki enega najbolj zabavnih intervjujev daleč naokrog predstavi enega redkih preživelih duhov na tem svetu – Fran Lebowitz. Mimogrede, *nomen est omen*: Fran Lebowitz že v svojem priimku združuje življenje z vicem.

Newyorška humoristka pogosto dobi oznako cinične ljudomrznice. V urbanih okoljih je cinizem nekaj samoumevnega, a Scorsese se v duhu politične korektnosti najbrž čuti primoranega, da svojo gostjo v prvi epizodi sooči z vprašanjem: »Ali preziraš ljudi?« Fran priznava, da je nekakšna snobinja – k čemur doda, da prezira vendarle zgolj

ljudi, ki ne mislijo popolnoma enako kot ona. Njen humor sestavljajo porogljive, namenoma pretirano iskrene izjave, ki jih nemara ni treba jemati v celoti resno; namenjene so predvsem spodnašanju pričakovanj in roganju politični korektnosti. Prav tako je ni mogoče obtožiti pravega cinizma, solipsizma ali narcisizma. Pravzaprav je mogoče v njeni drži zaznati cel val afirmativnih tendenc. Skozi njen prezir nad someščani in turistično maso v New Yorku, ki ga redko zapusti, pronica resna skrb glede vzpona duhamorne, zgolj s posameznikovim ugodjem obsedene družbe, ki je potonila v »neskončno trajajočo 30-letno dobo brez smisla za ironijo«. Njeno ljudomrzništvo gre z roko v roki z zatonom urbanega načina življenja, ki ga kritizira skozi vso serijo *Pretend It's a City*. Naslov serije izraža obupani imperativ, naj se ljudje spomnijo, da so del nečesa večjega od sebe, naj vendar opustijo svoj naravni solipsizem.

Fran Lebowitz prevzame že s svojim unikatnim slogom, saj nosi obleke v tradicionalno moških krojih; Scorseseju ponosno pokaže tudi očarljive manšete, detajl, ki vsekakor priča o njeni delikatnosti, celo nekakšni romantični senzibilnosti. V seriji jo pogosto opazujemo med vandranjem po mestu, kjer je videti kot fosil iz preteklih časov. Je tehnofobka, nima telefona, največ časa v življenju nameni branju knjig in spanju, je ena od redkih *flaneurk*, oseb, ki si dajo opraviti z brezciljnim tavanjem po mestu in opazovanjem – denimo newyorških talnih plaket s citati slavnih pisateljev, za katere pravi, da jih verjetno opazi le ona. Hitro nas prešine, da je Fran Lebowitz izrazito drugačna od profane množice, iz katere že na videz močno izstopa. Čeprav je nedružabna in nestrpna (predvsem naveličana določenih navad, ki so se razpasle v njenem mestu), pa nas v teku serije prepriča, da ni asocialna ona, temveč je mogoče asocialnosti obtožiti samo kulturo. Pritožuje se nad plebejsko ignoranco množic: nihče več ne gleda, kam hodi, večina gleda v svoje telefone. Zato se

njen poziv Newyorčanom, zlasti pa turistom v New Yorku, glasi: »Pretvarjaj se, da si v mestu!« *Pretend it's a city!* Torej, pretvarjaj se, da ne živiš v svojem svetu, obnašaj se, kot da je svet poln ljudi. »Svet enega« (world of one) je posrečeni izraz, s katerim Fran Lebowitz zaobjame dandanašnjo prevlado narcistične kulture, ko je ugodje posameznika dobilo primat nad kakovostjo skupnega življenja.

Morda je naslednja vzporednica na prvi pogled nenavadna, a teorija, ki se presenetljivo lepo prilega ob bok Netflixovi seriji, je prišla izpod peresa avstrijskega filozofa Roberta Pfallerja. Slednji že leta kritično razpravlja o modernih kulturnih praksah, ki pitajo naše narcistične vzgibe in sistematično vzbujajo odpor do praks podpiranja družbenih vezi in javne sfere. Pfaller govori o premiku od kulture svetega oziroma sublimacije (fascinacija s svetimi, prestižnimi, kulturnimi objekti in vedenji, kot so kajenje, družabni rituali – npr. zapeljavanje, ženska maškarada in make-up, spektakli, avtomobili) h kulturi profanacije¹ in k tozadavnemu zasuku v statusu ugodja. Današnja družba, meni Pfaller, se je (ne docela zaradi zunanje prisile, temveč tudi samoiniciativno) odpovedala kulturnim virom ugodja, ki so bili zaščitni znak visoko urbaniziranih civilizacij. Skrb za ugodje je naprtila posameznikom in instanci jaza. Ta pa človeku žal nima veliko ponuditi, zato je, če močno skrajšamo Pfallerjevo teorijo, družbo doletela depresija. Nekoč je filozof Aaron Schuster posrečeno dejal: »Jaz je nezanimiv ... V življenju smo srečni le takrat, ko pozabimo nase.«² Srečo prej ulovimo tako, da gremo ven, se »olepšamo«, igramo, zapeljujemo, ali celo tako, da smo vljudni – da »izstopimo« iz sebe –, kot pa tako, da ostanemo v ali pri sebi, pretirano prisebni in brez madeža zunanjih vplivov.

Fran Lebowitz resda daje vtis mizantropinje, a to držo pretežno upravičuje s svojo kritiko naraščajoče kulture profanacije, torej kolektivnega opuščanja omenjenih radosti sublimacije, ki so jo v najbolj zgoščeni obliki omogočala kulturno bogata mestna središča – mesta knjigarn, gledališč, pivnic, zabav in drugih neskončnih možnosti za pobeg pred zaporom nezanimivega jaza.

Ves ta prestiž mesta izginja. Profanacija je tesno prepletena z drugimi družbenimi procesi, z gentrifikacijo in antiurbanim sentimentom, ki vlada v Ameriki. New York, kakršnega kritizira Fran Lebowitz, je postal neznosni koktejl iz sestavin najhujših svetov. Po eni strani ljudje v njem poskušajo izsiliti predmestna udobja in navade, po drugi strani se šibi pod

turistično ponudbo, ki naj bi animirala turiste (kot da New York že v svojem »naravnem« stanju ni poln dražljajev, ki animirajo). Mesto je postalo nakupovalni center, namenjen potrošnikom, ki v njem sploh ne živijo. V isti sapi pa ekscentrični izbruhi sentimentalnosti: cvetlične lonce in klopce so postavili sredi Times Squara, kjer živemu norcu ne bi padlo na pamet, da se zlekne, počiva in se gre zen.

Najboljši primer izгона sublimacije iz mest pa je zagotovo prepoved kajenja, ki v New Yorku ne zadeva le notranjosti barov, pač pa tudi pločnike in parke. Gre za enega najbolj antiurbanih ukrepov sodobne družbe, nasilje nad javno sfero in umetnostjo, v seriji razmišlja Fran Lebowitz, ki je strastna kadilka. Izgon kadilcev iz družabnega življenja je najmočnejše prizadel skupine umetnikov in intelektualcev, ki tradicionalno ljubijo ovijanje v dim in živahne debate v bučnih barih. Skupaj s kajenjem so lastnoročno ustavili »zgodovino umetnosti«, kakor Fran izvedensko okliče »ljudi, ki sedijo v baru, kadijo, pijejo in se pogovarjajo«.

Ena epizoda serije je namenjena problemu profanacije umetnosti. Današnji bralec od knjig zahteva, da zrcalijo njegovo življenje; celotno leposlovje obravnava kot priročnike za samopomoč in od njih terja koristne nasvete. Knjige in druge umetnosti na višini svoje naloge niso namenjene introspekciji, meni Fran Lebowitz, marveč nasprotno – temu, da človeka odpeljejo v drug svet: »Knjige ne bi smele biti ogledalo, marveč vrata,« se glasi njen udarni slogan.

Čeprav *Pretend It's a City* govori o New Yorku, je moč v kritiki sodobnega dolgočasnega mesta prepoznati tudi Evropo, žal tudi Ljubljano, ki je v procesu gentrifikacije mestnega središča izgubila stik s svojim urbanim značajem – Ljubljančani smo občutili izginotje očarljivih butičnih trgovin, knjigarn, nepretencioznih in cenovno dostopnih barov, kinodvoran, alternativnih kulturnih prizorišč. Tudi Ljubljana je – vsaj z vidika, da si življenja v njej domačini, študenti, umetniki in

1 Robert Pfaller, 2009, *Umazano sveto in čisti um*, Ljubljana: DTP, str. 248.

2 Aaron Schuster, »Spati osem ur vsako noč /.../«, *Dnevnik*, 26. 6. 2010.

intelektualci dejansko ne morejo več privoščiti – postala eno tistih žalostnih mest, v katerih je »kajenje najbolj deviantna dejavnost, ki si jo je mogoče zamisliti«.

Kje so oaze duha v tem mrku sublimacije na ravni vse kulture? Ena od rešitev (poleg rigorozne umetniške produkcije, filozofiranja, upiranja – življenja, posvečenega sublimacije!) je prav v takšni markantni kulturni kritiki, ki jo izvaja Fran Lebowitz. Pa čeprav nas lahko ta serija tudi užalosti – kajti ni več veliko iskrivih, duhovitih, široko razgledanih ljudi, kot je ona. Tega se je med nastajanjem serije več kot očitno zavedal Martin Scorsese, ki je očaranost nad prijateljico Fran Lebowitz nenehno izražal skozi smeh, kaj smeh, krohot. To je bučen, doneč, spontan, zaljubljen krohot, izraz entuziazma, ki se nato podvoji v našem smehu in našem entuziazmu. Sicer pa ministrstvo za duha opozarja: Fran Lebowitz povzroča odvisnost; lahko jo poglobite z gledanjem ur in ur njenih javnih nastopov na YouTubeu.

GENIALNA PRIJATELJICA

VERONIKA ZAKONJŠEK

V telesa odtisnjeno nasilje

Ena največjih literarnih senzacij zadnjega desetletja, tetralogija romanov Elene Ferrante *Neapeljski cikel*, se je v zadnjih letih z ekranizacijo zgodbe prelevila tudi v filmski jezik, pod katerega se v koprodukciji podpisujeta italijanska televizija RAI in ameriška mreža HBO. Prvi dve sezoni **Genialne prijateljice** (*L'amica geniale*, 2018–) tako na naše ekrane prinašata zgodbo dveh knjig sage, ki s prvoosebne perspektive ene izmed deklet opisuje večdesetletno prijateljstvo med Eleno »Lenù« Greco in Rafaello »Lilo« Cerullo; dekletoma, ujetima v restriktivno in nasilno življenje perifernega Neaplja v povojni Italiji 50. let prejšnjega stoletja. Serija, ki nas v zgodbo vpeljuje z Eleninim pripovedovanjem v zunanosti polja, v fokus postavlja teme ženskega prijateljstva, revščine in srhljivega nasilja, ki na prašnih, makadamskih ulicah neapeljskega predmestja v nas buta na domala vsakem koraku. Glasni

zvoki vpitja, preprirov, klofut, udarcev, metanja kamnov, loncev in likalnikov so le majhen fragment vsega, kar se dogaja za stenami družinskih stanovanj. A ljudje, vajeni nasilja, ki je zarezalo že v vsako poro tega osiromašenega, politično razklanega in od vojne ranjenega mesta, ostajajo brezbrizni tudi, ko se v nenadnih eksplozijah jeze ta agresija prelije na javne ulice in trge: ko je otroško igranje Elene in Lile prekinjeno tako, da pred njima moškega skoraj do smrti pretepejo, in ko Lilin oče, potem ko hči trmasto naznani, da želi še naprej hoditi v šolo, njeno dekliško telo v jezi vrže skozi okno.

Povojni Neapelj je mesto pomanjkanja, ustrahovanja, izsiljevanja in nadlegovanja. Je mesto, kjer možje klofutajo svoje žene, kjer matere očete spodbujajo k močnejšemu tepežu otrok in kjer je v vsakem šolskem tekmovanju najti podton umazane lokalne politike. Serija nas tako že z uvodnimi epizodami, skozi katere deklici pričneta tkati svoje kompleksno prijateljstvo, prepleteno z elementi občudovanja, zavisti, tekmovanja, ljubezni in neomajne podpore, brezkompromisno vrže v narativno premiso, ki jo skozi lečo razredne zavednosti in feminizma preigrava v teku prvih dveh sezon. Čeprav se v ospredje postavlja Elenin in Lilin delikaten, težaven, večplasten odnos, ujet v krč tesnobnega odraščanja in ukleščen z družbo, zgrajeno na temeljih spolne neenakosti, se v ozadju ves čas subtilno prepletajo tudi elementi razrednega konflikta in mizoginije, ki zapolnjujeta vsak kotiček tega obubožanega mesta, kjer se vse premoženje steka v blagajno ene same družine ter pušča preostanek prebivalstva v rokah njihove (ne)milosti. Ena izmed kvalitet zgodbe misteriozne Elene Ferrante, ki s svojim delovanjem pod psevdonimom svet spravlja v še večjo intrigo, je tako prav njeno prodorno zavedanje, da se mikro in makro elementi družbe med seboj ves čas prepletajo in pogosto komplementarno krojijo usode ljudi; predvsem žensk, do katerih se na patriarhalnih temeljih (i)zgrajena mesta oblikujejo še posebej grobo,

